

TIMOTEA VRÁBLOVÁ*

Zrkadlo života v okamihu smrti alebo prípad Gabriela Hruškoviča (interpretačné aspekty literárneho synkretizmu)¹

VRÁBLOVÁ, T.: The Mirror of Life in the Moment of Death or a Case of Gabriel Hruškovíc (Aspects of Interpretation Concerning the Texts Constructed in a Way of Literary Syncretism). *Slavica Slovaca*, 56, 2021, No 3, pp. 390-397 (Bratislava).

The story about death of seven-year-old boy Gabriel Hruškovíc is recorded fragmentarily, just as a small recollection, of his brother Samuel. Slovak Lutheran superintendent Samuel Hruškovíc, the major Baroque author, translator, and intellectual, wrote his autobiographic book *Vita Samuelis Hruskowitz (1719)* being twenty-five-year-old. His autobiography was meant as a resource for a funeral sermon in case of his death. Of course, one can think he was too young to think of death, but his approach reflects instable life circumstances in the territory of Slovakia, typical for that time. Although being young he had survived several serious attacks against his life. He had also experienced loss of people whom were close to him. In the article I deal with an interpretation of contents referring to areas of values and emotional processing of life. Through those topics the author in terms of literary syncretism, a method used in contemporary writing, creates and model his own auctorial message. Distinguishing formal and semantic elements of syncretic modelling a text makes a space for a reader to contemplate and to process an extensive content and depth of a message.

Autobiography, Protestant funeral sermon, Protestant funeral culture, literary poetics of 18th century, a method literary of literary syncretism, pillar of values.

Stopy toho, ako sa rozvíjal nábožný životný štýl v slovenskej protestantskej komunite a ako ho vlastne jedinec vnímal a reflektoval vo svojom každodennom prežívaní, nachádzame v rôznorodých literárnych prameňoch. V tejto súvislosti je vzácnym príkladom dielo Samuela Hruškoviča. Vo svojej autobiografii *Život Samuela Hruškoviča (Vita Samuelis Hruskowitz, 1719)* spomína na svojho prostredného sedemročného brata Gabriela, ktorý zomrel v roku 1710 v čase morovej epidémie na Turej Lúke. Podľa neho, *keď bol poslednú noc pred smrťou v chorobe jasným a príjemným hlasom zaspieval spiačky celú pohrebnú pieseň Človek hrišný v svete, jsouce pri svém živote atd., ačkoľvek sa ju nikdy neučil. Keby som neveril, že žije u Boha, nemohol by som nijako znieť bolesť nad jeho smrťou.*²

Hruškovícovmu záznamu o udalosti nemožno uprieť hodnotu silnej autentickej spomienky. Napokon tú autor zdôrazňuje aj tým, že odkrýva hĺbku citu voči bratovi a naznačuje vnútornú bolesť spojenú s jeho stratou. V dobovom literárnom jazyku však spomínaná udalosť nesie oveľa viac obsahov, než by sme my bežne vnímali podľa toho, ako sme zvyknutí uvažovať v našom súčasnom kultúrnom kóde.

* Mgr. Timotea Vráblová, CSc., Ústav slovenskej literatúry SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 2/0054/19 „Prejavy synkretizmu v poetike cirkevných piesní v slovenskej protestantskej literatúre 16.–18. storočia“.

² Hruškovíc, S.: *Vlastný životopis*. Preložil, úvodom a poznámkami opatril Dr. Ján Vilikovský. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1943, s. 20. Pieseň je pravdepodobne autorským dielom slovenského autora Ondreja Cenglera. Jej dosiaľ najstarší zápis je zachovaný v Bystrickej agende. Bližšie pozri Cengler, O.: *Človek hrišný v svete*. In Vráblová, T. (ed.): *Cithara svätých. Antológia zo slovenských prameňov cirkevných a duchovných piesní 16.–18. storočia*. Bratislava: KALLIGRAM – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 39-41.

Smrť človeka sa v minulosti nepovažovala len za súkromnú záležitosť jednotlivca, prípadne jeho najbližšieho okolia. Týkala sa aj spoločenstva, komunity.³ Aj to bol dôvod, prečo o nej Hruškovíc podáva svedectvo.

Smrť jednotlivca sa v komunite prežívala ako spoločná strata.⁴ V jeho odchode sa teda hľadalo symbolické *zrkadlo života*. To poukazovalo na hodnoty zomrelého, ktoré komunita mohla prevziať a ďalej niešť. Takto sa v dobovom kultúrnom kóde aj chápal zmysel pretrvania života. Jednotliviec sa na smrť v priebehu svojho života pripravoval ako na konečnú životnú udalosť, ktorá mala význam nielen vzhľadom na jeho osobný život, ale niesla presah aj v zmysle života komunity a jej ďalšieho pretrvania. Bola totiž tiež svedectvom o zmysle bytia. V týchto intenciách ju chápe aj Hruškovíc.⁵ Napokon, príbeh o Gabrielovi vzbudzuje otázku o zmysle života už tým, že hovorí o smrti sedemročného chlapca.

Človek v 16.–18. storočí chápal, že *zrkadlo života* je obrazom celého životného príbehu. Podľa tohto presvedčenia sa v okamihu smrti odrážala celá osobnosť človeka. Odkrývala sa hĺbka, vnútorná integrita, kľúčové momenty i kvalita toho, čo prežil. Aj preto si komunita mohla z príkladu života zomrelého zobrať hodnoty a kvality, ktoré jej mohli poslúžiť ako piliere v každodenných zápasoch života. Gabrielov príbeh mal teda ponúkať príjemcovi podnety, ktoré ho mohli povzbudiť či viesť k zvládaniu disciplín tzv. umenia dobrého života (*ars vivendi*).⁶

Ak však hľadáme v Hruškovícovom texte oporné body, ktoré by priamo odkazovali na to, ako prežil chlapec svoj život a z ktorých by si komunita mohla zobrať príklady hodné nasledovania, nájdeme len zmienku o tom, že *zomrel blažene* a tiež charakteristiku, že to bol veľmi nadaný chlapec. Oprieť sa môžeme o záznam jeho stavu. Chlapec podľa všetkého odchádzal zo sveta ako vyrovnaná osobnosť, jeho správanie nasvedčovalo tomu, že aj blízko smrti dokázal sa pokojne v spánku odovzdať Bohu. Viac svetla do príbehu ešte vnáša aj zmienka o nadprirodzenej udalosti – Gabriel v spánku spieval *jasným a príjemným hlasom* známu cirkevnú pieseň, ktorú však on sám nepoznal.⁷ To samo o sebe potvrdzuje, že pri jeho lôžku bol pokoj, že chlapcov stav nevykazoval žiadne známky duševného alebo telesného zápasu v súvislosti s ochorením alebo s psychickým prežívaním stavu.⁸

Hruškovícovo autentické svedectvo slúži zároveň ako symbolizovaný obraz. Hoci je príbeh predstavený v zdanlivo sporej podobe, len ako krátka spomienka na udalosť, odkazuje na pomerne bohatú významovú škálu. Adresát v ňom mohol hľadať súvislosti, ktoré mu plastickejšie dotvárali obraz osobnej spomienky autora. Mohol si však všimnúť aj veľké globálne témy ľudstva. Okrem iného si mohol utvrdzovať to, čo sa v protestantskom spoločenstve spájalo s reflektovaním témy smrti a finality.

³ Malinowski, B.: *Magic, Science and Religion and Other Essays*. Boston: 1948, s. 20-35; Campbell, L.: Van der Weyden. London: Chaucer Press, 2004, s. 89.

⁴ Smrť človeka sa v kultúrnej antropológii vníma ako ohrozenie spoločenskej jednoty, celistvosti komunity, prípadne jej organizácie. Vráblová, T.: Téma posledných vecí človeka v pohrebnej tlačí Srdčené a veľmi žalostivé slzy. In Gáfríková, G. (ed.): *Posledné veci človeka: štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17.–18. storočia*. Bratislava: Veda, 2010, s. 121-144.

⁵ V texte sa vyjadruje, že dôvodom, prečo vôbec píše autobiografiu, je to, aby zanechal odkaz pre spoločenstvo o vlastnom živote v prípade svojej smrti. Svoj text zároveň koncipuje ako podklad pre pohrebnú kázeň. Dokonca k nemu pridáva niektoré inštrukcie k pohrebu. Napríklad vyberá piesne, ktoré by sa na obrade mali spievať.

⁶ Osobitá pozornosť sa príprave na smrť v kresťanstve začala venovať už v neskorom stredoveku. *Ars moriendi* – v podstate išlo o prípravu na posledný zápas človeka, zápas so Smrťou. Od 16. storočia sa však v Európe aj pod vplyvom katolíckeho teológa a vzdelanca Erazma Rotterdamského zmenil náhľad v otázkach prípravy na smrť. Dôraz sa kládol na individualitu osobnosti. Človek sa mal sústreďovať nielen „na hodinu smrti“, ale na smrť sa mal pripravovať v rámci celoživotného procesu. V súvislosti s prípravou sa zdôrazňoval význam vnútornej duchovnej obnovy a pestovanie cností.

⁷ Bola to pieseň slovenského autora zo 16. storočia Ondreja Cenglera známa ako Človek hrišný v svete.

⁸ V dobovom chápaní mohol byť zápas so smrťou aj znakom neusporiadaného života.

Takéto reflexie boli obyčajne zamerané na procesnú stránku života, ktorá sa považovala za dôležitý predpoklad k tomu, aby človek svoj konečný zápas zvládol. A tiež na to, ako prekonať smrť v hľadaní presahu v symbolickom obraze každodenného života. V tejto súvislosti sa ponúkala predstava, ako asi vyzeral Gabrielov život. Veď zomieranie odzrkadľovalo charakter jeho života. Gabrielova predsmrtná pieseň poukazovala na vnútornú kultivovanosť, zbožnosť.

V protestantskej kultúre mal štýl písania pri hodnotení života človeka osobitý ráz. Tradícia európskej kultúry sa pri reflektovaní života zomrelého spájala s oslavou jeho skutkov. Tomu zodpovedal aj štýl literárnej tvorby. Išlo o oslavné, pochvalné texty, v ktorých boli vyzdvihnuté záslužné činy človeka alebo jeho príkladný život. Výskumy ukazujú, že v protestantskej literárnej kultúre nadobudlo písanie panegyrických či epicediálnych textov osobitý ráz.⁹

Autorský štýl textov protestantskej proveniencie bol zameraný na to, aby trúchliace spoločenstvo, i širšieho rámca, mohlo v živote človeka nájsť obsah, ktorý pomôže spoločenstvu nájsť kontinuitu. Pod vplyvom kazateľskej tvorby sa preto pri charakteristike človeka zaužívalo používanie biblických alúzií. Namiesto priamočiarej chvály ľudských vlastností a výsledkov sa obraz života pripomínal cez alúzie, ktoré symbolicky poukazovali na *duchovné ovocie* v skutkoch jednotlivca, v jeho morálnom profile a v spôsobe života. Život zosnulého sa teda charakterizoval pomocou biblických odkazov, ktoré významovo súviseli buď s jeho osobnostnými črtami, alebo s prežitými životnými okolnosťami. Použitím alúzií sa dali pozitívne črty osobnosti vyjadriť ako Boží dar, vyzdvihovanie ľudskej zásluhy tým bolo aspoň čiastočne eliminované.¹⁰

V Gabrielovom príbehu je jednou významotvornou zložkou záznam jeho stavu. Možno ho vnímať ako alúziu na biblické texty. Chlapec odchádzal zo sveta spokojne, lebo jeho správanie nasvedčovalo tomu, že sa pri smrti dokázal pokojne v spánku odovzdať Bohu. Pri dešifrovaní tejto línie textu sa opierame o explicitne vyjadrené i implicitne navodené motívy, ktoré zodpovedajú udalosti. Spánok, pokoj, odovzdanosť, ale aj fyzická slabosť – to všetko mohli byť významy, ktoré odkazovali nielen k reálnemu kontextu udalosti, ale aj k spôsobu, akým autor vytváral alúziu na Slovo.

Význam mohlo mať to, že hoci bol Gabriel po fyzickej stránke nevládny, a aj jeho duševné funkcie boli utlmené (spal), jeho duch bol bdely (v spánku spieval). Gabrielov príbeh teda ponúkal alúziu na biblický text *Bdejte a modlite sa, aby ste neupadli do pokušenia. Duch je síce ochotný, ale telo je slabé*.¹¹ V tejto súvislosti môže byť zaujímavá aj ďalšia možná konotácia, že totiž ide o reč Krista v Getsemanskej záhrade – teda pred samotnou smrťou. Aj Gabriel spieval v noci pred smrťou. Boh ho posilnil, aby bol jeho duch bdely. Pojem „ochotný duch“ zo spomínaného biblického textu by adresátovi mohol tiež významovo poslúžiť pri hľbaní. Charakterizoval totiž človeka poddaného Božiemu vedeniu, schopného vnímať duchovne prítomnosť Boha. Spievanie neznámej piesne v spánku ilustrovalo stav „ochotného ducha“. Spev v noci pripomínal aj ďalší biblický citát, ktorý opisoval, ako duch človeka rozoznáva vo svojich okolnostiach prítomnosť Boha (vníma napríklad jeho prejavy milosti) a reaguje na ňu: *Vo dne mi Hospodin preukazuje milosť, v noci je mi jeho pieseň modlitbou k Bohu môjho života*.¹² Alúziu na tento text ponúkalo spojenie nadprirodzeného spevu s tým, že udalosť sa odohrávala v noci. Alúzie k biblickým textom mali adresáta priviesť aj k rozjímaniu o *ovoci ducha*, ktoré sa prejavilo v príklade

⁹ Tengström, E.: A Latin Funeral Oration from Early 18th Century Sweden. An interpretative study. In: *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia*, XLV, 1983, s. 80-95.

¹⁰ Bližšie o tom Vráblová, T.: Téma posledných vecí človeka v pohrebnej tlači Srdečné a veľmi žalostivé slzy, c. d., s. 121-144.

¹¹ Evanjelium podľa Matúša 26,41. Podobne Evanjelium podľa Marka 14,38.

¹² Žalm 42,9.

zo životného príbehu protagonistu. Gabrielov spev nasvedčuje tomu, že neupadol do pokušenia, to znamená, že bdel – teda jeho duch bol dlhodobým procesom zbožnosti vycvičený k bdelosti.

Týmto spôsobom sa názorne ilustroval vzťah medzi fyzickým (pozemským) a duchovným svetom, poukazoval na vyšší zmysel okolností, ktoré sprevádzali život zomrelého.

Čo si teda z príbehu mohol hypoteticky odniesť súveký adresát?

Odpoveď na túto otázku je pre súčasného čitateľa komplikovaná nielen pre časovú vzdialenosť v realite, ale tiež preto, že väčšinou nemá skúsenosti so špecifickým spôsobom literárnej tvorby, ktorá v starších obdobiach literárnych dejín vychádzala z princípov literárneho synkretizmu.

Literárny synkretizmus umožňoval autorom spájať rôznorodé typy obsahov, a tým významovo modelovať výpoveď mnohostranne a vrstvom. Literárne dielo bolo v takejto podobe adresné potrebám súvekej spoločnosti. Dobová kultúra bola totiž významne postavená na symbolizovanom vnímaní reality. Vyššie významové roviny spájali aj diferencované obsahy v zmysluplný celok. Adresát mohol vnímať text ako prostriedok viac spektrálnej reflexie, s možnosťou opakovaného hlbania a rozjímania. Dekódovanie literárneho diela súviselo potom so sledovaním dôrazov autora, jeho komunikačnej intencie, stratégie, náznakov a odkazov na úrovni formálneho i obsahového vyjadrenia.

Hruškovicova autobiografia je rozprávaním vlastného životného príbehu, no v skutočnosti premyslene modelovaným tak, aby formálnou a obsahovou štruktúrou odkazovalo na ďalšie významové plány.

Autor si zvolil epizodickú formu rozprávania. Buduje ju s istou stratégiou. Jednotlivé udalosti slúžia ako ilustrácie vyšších tém (spánok, bdelosť, spievanie v nevládnom stave, spev iniciovaný nadprirodzeným spôsobom – neznáma pieseň). Smerujú adresáta k postulátom, ideám. Tak mohol autor sprostredkovať podstatné obsahy spôsobom, ktorý sa v dobovom literárnom jazyku považoval za pútavý. Adresáta lepšie zaujal, dal mu precítiť význam výpovede. Ilustrácia mala v dobovom spôsobe literárneho spracovania látky totiž práve túto funkciu.

Pri dekodovaní príbehu je podstatné zohľadniť zámer autora, v tomto prípade aj to, či sa vo svojom poslanstve usiluje väčšmi zamerať na jednotlivca alebo na kolektív. Samozrejme, pri analýze je možné vychádzať len z istých indícií, ktoré ponúka text.

Príbeh možno interpretovať v oboch komunikačných intenciách (vzhľadom na jednotlivca aj na kolektív). Silná autentická skúsenosť so smrťou brata je apelatívna aj vo výsostne osobnej rovine, pri ktorej si adresát väčšmi všíma vzťah Hruškovic (ako osoby aj autora) k chlapcovmu príbehu. Z rozprávania je však zrejmé, že pre Hruškovicu samotného bol pri písaní významný aj, či skôr najmä, spoločný odkaz adresovaný duchovnej komunite.

Potvrďuje to aj tým, že osobnú stránku príbehu uzatvára reflexiou Gabrielovej smrti, teda výpoveďou vyššej komunikačnej úrovne než je len záznam osobnej skúsenosti. Jeho zámer sprostredkovať poslanstvo duchovnému spoločenstvu naznačujú aj úvahy nad významom autobiografií a nad obsahom a poslanstvom vlastného života, ktoré sa objavujú v iných častiach textu. A práve v nich jasne prezentuje svoj zámer predniesť svoje životné svedectvo komunite. Napokon, už samotná forma rozprávania – spracovanie osobnej látky ako svedectva – poukazuje na tento zámer.

K čomu teda smeroval širší kontext Gabrielovho príbehu? Aké spoločné obsahy z pomyseľného života slovenského protestanta, s jeho rozmyšľaním o Bohu, sa doňho transformovali? V čom a ako hľadal už spomenutý presah života na prekonanie smrti, ktorý v dobovom chápaní mal byť pre komunitu dôležitým poslanstvom?

Gabrielov príbeh mal ako svedectvo apelatívny charakter. Odkazoval na typ textov exhortačného charakteru. Funkciou tohto typu textov bolo povzbudenie adresáta, podporovanie viery,

postoja alebo aj istého spôsobu správania.¹³ Hruškovíc použil motív zázraku so spievaním cirkevnej piesne ako významný apelatívny prostriedok. Udalosť, pri ktorej Gabriel spieva pieseň, ktorú nepoznal, je nielen faktický naratívny prvok (v zmysle „toto sa stalo“). Má aj symbolický význam, autor ním kladie dôraz na zmysel duchovného spievania a na to, ako si dobová komunita vysvetľovala jeho spirituálny význam. Vyjadruje vieru v jeho nadprirodzené účinky. Poukazuje na to, aký dôležitý a silný „pilier“ je duchovný spev pre prežívanie jednotlivca v ťažkom okamihu – dokonca i pri ukončení ľudského pozemského života.

Autor pracuje s motívom nábožného spevu na viacerých významových úrovniach. Slúži v texte ako symbolický príznak útechy a poukazuje na pilier vnútornej stabilizácie jednotlivca – v prípade zomierajúceho i jeho najbližších.¹⁴ Spev pomohol chlapcovi emocionálne pri znášaní okamihov smrti. Spev pomohol Hruškovícovi v jeho vlastnej osobnej rovine prežívania Gabrielovho príbehu (to, že chlapec spieval nábožnú pieseň, mu prinieslo úľavu vo vedomí, že bol s Bohom). Spev naznačuje chlapcov dobrý stav pri smrti (spev vyjadroval prežívanie situácie v prítomnosti Boha). Napokon pre adresáta bola zmienka o speve tiež útešným motívom. Útecha plynula z nádeje pri zomieraní. Z toho, že pri strete so smrťou môže byť človek v nadprirodzenej prítomnosti Boha.

Gabrielov prípad tak poslužil ako ilustrácia teologického presvedčenia, typického pre protestantskú spiritualitu, že človek môže zažívať spojenie s Bohom na akomkoľvek mieste. Dokonca za ťažkých okolností, v epidemickej, morovej zóne (tohto typu odlúčenia v čase smrti sa súveklí ľudia báli).¹⁵

Hruškovíc používa svedectvo o Gabrielovom speve ako apelatívny prostriedok k rozjímaniu nad významom zbožného života. Skon Gabriela nasvedčoval tomu, že už ako malý chlapec rozvíjal svoju zbožnosť pestovaním duchovného spevu. V súvekej kultúre sa verilo, že zomieranie zrkadlilo spôsob života.

Príklad zbožného chlapca, ktorého Boh nadprirodzene sprevádza smrťou tak, že ho inšpiruje novou piesňou (Gabriel ju nepoznal), v slovenskej evanjelickej komunite nepochybne rezonoval. Aj preto, že bol adresný spiritualite protestantov.¹⁶ Tú výstižne charakterizujú Haan v 19. storočí a Krčméry v 20. storočí, keď sa zamýšľajú nad vplyvom kancionála *Cithary Sanctorum* na bežný život evanjelickej komunity. Silný vzťah k duchovnému spievaniu, o ktorom obaja píšú, bol výsledkom silnej tradície z predchádzajúcich období.¹⁷ Potvrdzuje ju aj spomínané vysoké číslo vydání *Cithary* (Hruškovíc neskôr patril k jej najvýznamnejším editorom).¹⁸

Môžeme teda rátať s tým, že zmienkou o spievaní nábožnej piesne Hruškovíc odkazuje na kontext, ktorý bol pre súčasného adresáta významný. Napokon, zmienka o piesni je známkou toho, že spievanie cirkevných piesní sa v evanjelickom spoločenstve pokladalo za dôležitý prejav, ktorým človek dával najavo svoju spolupatričnosť k Bohu.¹⁹

Aj motív novej piesne (Gabrielovi neznámej) vnášal do textu podstatné konotácie. Odkazovali na viaceré biblické texty. Napríklad v žalmoch sa motív novej piesne vyskytuje pri

¹³ Nešlo teda o doktrínálne výkladové texty, ale o texty, ktoré mali formačný charakter. Podnecovali k spôsobu života, ktorý sa v komunite považoval za zbožný. Mali tiež motivačný charakter – stimulovali jednotlivcov k horlivosti, nadšenie pri hľadaní a budovaní osobnej zbožnosti.

¹⁴ V súvekej literárnej tvorbe mohol motív nielen niesť obsah, ale mohol mať aj funkciu príznaku.

¹⁵ <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/ars-moriendi>

¹⁶ Speer, D.: Uhorský Simplicissimus. Preklad Jozef Vlachovič. Bratislava: Tatran, 1973. 228 s.

¹⁷ Mocko, J.: Historia posvätej piesne slovenskej a história kancionálu. Liptovský Sv. Mikuláš, 1909; Haan, L.: Cithara Sanctorum, její historia, její původce a tohoto spolupracovníci. Pešť, 1873.

¹⁸ Hruškovíc svojím vydaním v roku 1745 urobil reformu kancionála Cithara Sanctorum.

¹⁹ Luther ho označuje ako formu dialógu s Bohom. Tomlin, G.: Luther and His World. Lion Histories. Oxford: Lion Publishing, 2002. 190 s.

vít'azstvách a životných zlomoch. Príkladom je aj príbeh z Exodu. Mojžišova a Áronova sestra Miriam spieva novú pieseň po prechode cez Červené more a porážke faraóna. Tieto významové kontexty boli pre dobovú komunitu živé. Spájali sa totiž s predstavou smrti ako prechodu do nebeskej vlasti.

Spomínané prvky dotvárajú rovinu obsahov, ktoré sa podieľajú na vytváraní významového spektra Hruškovícovho diela. Princíp literárneho synkretizmu však umožňoval vrstviť až plasticky tvarovať obsahovú stránku výpovede aj v súčinnosti s formálnymi príznakmi textu. Pri interpretovaní dobových literárnych textov je dôležité všímať si vzťah, istý pomyselný dialóg obsahov a formy, pretože obsahová škála, a teda samotné poslanstvo textu, sa dotváralo práve v ňom. Uplatnenie formálnych postupov totiž nieslo aj sémantický príznak.²⁰ Rétorická prax, ktorá bola východiskom pri literárnej tvorbe, nemala vplyv len na formálnu stránku textov. Štýl bol aj spôsobom myslenia a vyjadrovania.

V Hruškovícovom texte o Gabrielovi môžeme uvažovať o spojení autobiografického záznamu udalosti s prvkami legendy. To, čo nám bude legendu pripomínať, je nadprirodzená skúsenosť, ktorá je tu opísaná. Tá mala slúžiť ako potvrdenie, že chlapcova smrť bola prechodom do večnej blaženosti. Vieme, že autor svoju autobiografiu napísal s ambíciou, aby poslúžila ako podklad pre pohrebnú kázeň v prípade jeho smrti.²¹ A spomienka na Gabriela je literárne spracovaná v súlade s týmto zámerom. Vytvárala významový oblúk smerom k téme vlastného ukončenia života. Rozprávanie o bratovom skone poukazovalo na oblasť viery a nádeje ako na prvky stability pri rozmyšľaní o tejto téme. A tiež na to, že ich rozprávač považoval za podstatné v situácii, keď človek čelí otázkam finality. Bol to osobný duchovný závet pre spoločnosť.

Príznakom legendického postupu kládol dôraz na otázky, ktoré pri téme zomierania súvisia s metafyzickými obsahmi, vnášal do kontextu tému spásy a význam dobrej smrti. Hruškovíc sa pritom snažil naznačiť vyváženosť v tom, ako sa pozerá na transcendentnú skúsenosť zomierania. V dobovom kontexte to nebol pri tejto téme bežný prístup. Pre navodenie príznaku vyváženosti používa osvedčený literárny postup symetrie. Vytvára súmerný protiklad dvoch rôznych skúseností smrti. Rozprávanie o Gabrielovi vložil do časti, v ktorej podáva svedectvo o rodine. Predstavuje svoju mamu a súrodencov – sestry Juditu a Máriu a spomínaného brata Gabriela. V tomto krátkom úseku textu zhromaždil niekoľko udalostí smrti. Pritom ukazuje, že nie každý odchod zo života musí nutne sprevádzať znak viditeľného zázraku. Okolnosti smrti sa tu odlišujú. Gabriel je obklopený blízkymi, zomiera u starej mamy. Jeho odchod je sprevádzaný zázrakom. Oproti tomu sestra Mária už zomiera bez mamy. Zomrela ako ročná. Matka však ešte pred jej smrťou podľahla moru. Aj mama zomiera sama, v izolácii od najbližších, v nemocnici. Hruškovíc napokon uzatvára túto časť tým, že on sám bol v tom čase od rodiny izolovaný, nemohol pri smrti osobne sprevádzať ani jedného z blízkych.

Dôraz na motív opustenia tu nie je náhodný. V dobovej literatúre zameranej na prípravu na smrť sa motívu osamenia v hodine smrti zvykla venovať pozornosť ako dôležitej téme. Reflextovala sa v súvislosti s negatívnymi vplyvmi smrti na psychické prežívanie človeka. Mohlo byť bariérou, kvôli ktorej sa človek nedokázal odovzdať Bohu. Na príbehu mamy však autor ukazuje, že pri smrti v odlúčení môže byť oporou pevná viera v Krista. Mama si ju pestovala počas života a stala sa jej vnútorným pilierom aj v takejto skúške.

²⁰ Vráblová, T: Život na bojiskách tohto sveta. Reflexie k téme každodennosti v slovenskej tvorbe 16.–17. storočia. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV – Trio PUBLISHING, 2021. 168 s.

²¹ Gáfriková, G.: Žánrové vlastnosti Hruškovícovej autobiografie. In: Zabúdané súvislosti (Štúdie o slovenskej literatúre 17.–18. storočia). Bratislava: SAP, 2006, s. 96–114.

Zmienka o matkinej smrti je ilustráciou dôležitého teologického argumentu *sola fide*, o ktorý sa opierala protestantská eschatológia. Podľa Lutherovho učenia bola viera v Ježiša Krista základným predpokladom spásy. Hruškovíc v rozprávaní preto explicitne vyjadruje názor, že viera stačila jeho mame na to, aby obstála pri smrti (to bolo stanovisko príznačné pre Lutherovu teológiu). Viera jej však bola dobrou oporou aj pre zbožné skutky, lebo dokázala dobre vychovať svoje deti (známka dobre prežitého života).

Pri podaní príbehu Gabrielovho skonu, a napokon aj v rozprávaní o odchode mamy a sestry, sa Hruškovíc zameriava na rovinu osobného prežívania človeka. Bol to štýl, ktorý sa v slovenskej literárnej kultúre rozvíjal najmä v 18. storočí. Poukazoval na hlbší zmysel života jednotlivca.

Motívy prežívania človeka boli apelatívnou formou pre adresáta. Oslovovali ho pre vnímanie roviny vlastného osobného prežívania, a to aj v spirituálnej oblasti. Motivovali ho tak k individuálnej zbožnosti. Išlo však zároveň o spôsob literárneho výrazu, v ktorom subjektívna forma slúžila na vyjadrenie symbolizovanej skutočnosti. Obraz sveta sa znázorňoval cez prežívanie osoby, teda v subjektívnom móde (v dobovom slova zmysle chápanie subjektívneho štýlu).²²

Vplyv poetiky zameranej na osobnosť sa prejavuje aj v Hruškovícovej autobiografii sústredeným zaznamenávaním detailov osobného prežívania, ale aj zhromažďovaním udalostí zo života rodiny, blízkeho okolia, zázemia jednotlivca.

Gabrielov skon a Samuelovo vyrovnávanie sa so stratou brata poukazuje na obsahy, ktoré v dobovom kultúrnom kóde súviseli s predstavou vnútornej stability človeka. Pre komunitu to bola adresná téma. Veď doba bola kritická. A to dlhodobo. Na území dnešného Slovenska zažívali celé generácie, minimálne už od 16. storočia, ťaživé obdobia vnútorných vojen a tureckých invázií. V západnom svete naše územie priliehavo nazývali Cintorín Európy. Neustále sa tu premieľali vojská, obyvateľstvo bolo ohrozované, „jednou nohou“ stále na úteku a denne blízko smrti. Ľudia zomierali aj na epidémie, morové nákazy. Zlomky tohto prežívania sa v literatúre objavujú cez dobové svedectvá, motívy, ktoré fragmentárne odkazujú na udalosti. V príležitostných modlitbách, kázňach, duchovnej piesňovej tvorbe je zachytené úsilie autorov pristaviť sa v situácii, reflektovať stav.

Drsné pomery inšpirovali autorov k tomu, aby hľadali spôsoby literárnej komunikácie, ktoré zodpovedajú potrebám adresáta. Najmä v spirituálne ladennej literatúre vznikajú špecifické subžánrové formy, ktoré mali pomáhať jednotlivcom pri prekonávaní záťažových situácií, napríklad monotematické modlitebníky a kancionály zamerané sprevádzať jednotlivca pri prekonávaní ohrozujúcej situácie počas morovej nákazy.

Literárna kultúra v 18. storočí poskytovala jednotlivcom mnohospektrálne podnety, ktoré podnecovali adresáta k osobnému hľadaniu oporných bodov v rozkolísanom životnom priestore. Princípy literárneho synkretizmu umožňovali autorom naznačovať rozmanitosť v pohľade na komplex života i v rôznorodosti jeho vnútorných obsahov. Týmto spôsobom aj v hodnotových otázkach života odкрývali hlbšie významy. Adresát mal priestor pristupovať k témam opakovane a z viacerých uhlov pohľadu i možností prežívania.

²² Dokumentuje to aj jeho duchovná piesňová tvorba. Pozri Vráblová, T. (ed.): *Cithara svätých. Antológia zo slovenských prameňov cirkevných a duchovných piesní 16.–18. storočia*. Bratislava: KALLIGRAM – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 383–384.

The Mirror of Life in the Moment of Death or a Case of Gabriel Hruškovíc.

Aspects of Interpretation Concerning the Texts Constructed in a Way of Literary Syncretism

Timotea Vráblová

The story about death of seven-years-old Gabriel Hruškovíc, became an apologetic testimony in autobiography of Samuel Hruškovíc. He created the little narrative with elements typical for a legend. He describes how Gabriel finishes his life in peace, worshipping God with a hymn. It is a miracle as he sang boldly a song he had never heard before, but which was known among Slovak Lutherans. The song was written by a Slovak Lutheran author Ondrej Cengler and was intended to prepare Christians for so called good death.

Hruškovíc's testimony about the death of his brother has a function of an illustration. That means it provides a reader with some key topics to reflect and think about in connection to the whole work.

Hruškovíc's autobiography was intended as a main text that would be helpful for a preacher who would preach in case of Hruškovíc own death. It was an interesting approach as Hruškovíc was in that time only 25 years old. But he had his good reason for doing such a thing. He had experienced several times during his life a serious danger and threatening against his life. That was why he wanted to give a testimony about his life that would become an encouragement for the community. In contemporary culture such approach was considered as the right and godly behaviour.

Through the story about his brother Gabriel Hruškovíc shows which values he considers the most important in life. Christian faith and worship God singing hymns was an important element making a person stable no matter what circumstances appeared in life. Gabriel sang even in his moment of death. That proved there was God's presence with him and it also showed that it was a habit that became of his own. That was a reason why he could pass the gate of death singing a hymn.

Hruškovíc's story on Gabriel is a short text but rich in content. To decode it, requires from a reader to understand literary syncretism, which was a typical method for contemporary authors.